

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

Кафедра права, національної безпеки та європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота магістра

на тему

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Виконала студентка 2 курсу,
групи ППГЗ-1-24
Спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічна політика та
управління в умовах гібридних
загроз»

_____ Марина Васильченко

Науковий керівник роботи:
кандидат наук з державного
управління, доцент

_____ Катерина Дубовик

Харків – 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, УМОВНИХ ПОЗНАК, ОДИНИЦЬ І ТЕРМІНІВ...	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ.....	9
1.1 Основні проблеми правового регулювання і фактичної реалізації соціального захисту дітей.....	9
1.2 Міжнародний досвід захисту прав дітей.....	20
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	30
2.1 Адміністративно-правове регулювання захисту прав дітей.....	30
2.2 Адміністративно-правовий захист прав дітей в умовах воєнного стану.....	40
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	46
3.1 Напрями вдосконалення державної політики у сфері захисту прав дітей в Україні.....	46
3.2 Шляхи оптимізації законодавчого забезпечення прав дітей в Україні.....	56
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації на території України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, міжнародна спільнота фіксує масштабні та систематичні порушення прав дітей на безпеку, право на життя, здобуття освіти, охорону здоров'я та повноцінний особистий розвиток. Особливої уваги вимагає порушення права на збереження власної ідентичності, включно з громадянством і сімейними зв'язками, а також права на особисте та сімейне життя, недоторканність житла, і, безумовно, право на належне піклування та захист з боку держави.

Забезпечення захисту дітей та створення умов для їхнього гармонійного та всебічного розвитку є пріоритетом національного значення. Необхідне імперативне закріплення за допомогою законодавчих та інших нормативно-правових актів чітко детермінованих правил, норм, стандартів і вимог, що регулюють організацію життєдіяльності дитини.

Дитинство виступає ключовим періодом у процесі становлення та соціалізації особистості. Саме на цьому етапі відбувається фізичне, психічне та інтелектуальне формування дитини, а також набуття необхідного базису знань, умінь і навичок. Це, у свою чергу, зумовлює найвищу потребу дитини в увазі та захисті з боку суспільства й держави.

На сучасному етапі українське суспільство досягло консенсусу щодо визнання існування гострої проблеми сімейного насильства та жорстокого поводження з дітьми. Це усвідомлення також підтверджує нагальну необхідність реалізації комплексу систематизованих, послідовних та превентивних заходів, спрямованих на удосконалення системи попередження та подолання цих деструктивних явищ.

Відсутність належного захисту призводить до криміналізації сімейного середовища та формування девіантного характеру життя, де насильство,

алкоголізм чи наркоманія стають трансляційною нормою, що передається між поколіннями. Насильство в родині руйнує фундаментальні засади безпеки як самої сім'ї, так і суспільства загалом. Водночас, проблема сімейного насильства має тісний кореляційний зв'язок із низкою інших негативних соціальних явищ, таких як бездоглядність і безпритульність дітей; критичне зростання кількості розлучень; формування насильницького менталітету в нації; жебракування; повне знищення загальнолюдських цінностей, зокрема любові та взаєморозуміння. Більше того, це явище виступає однією з ключових передумов зростання рівня злочинності у суспільстві.

Права дитини є фундаментальними і невід'ємними складовими будь-якої демократичної та соціально орієнтованої держави. Формування та ефективна реалізація публічної політики у сфері захисту прав дітей є критичним індикатором зрілості суспільства та його здатності забезпечувати людиноцентричний розвиток. Військовий конфлікт спричинив глибоку гуманітарну кризу та створив нові, екстремальні виклики для системи захисту дитинства. Мільйони дітей стали внутрішньо переміщеними особами, сиротами або постраждалими від фізичного, психологічного та сексуального насильства. Широкомасштабна депортація українських дітей на територію російської федерації та тимчасово окуповані території є воєнним злочином і вимагає негайної та рішучої реакції з боку публічної політики.

Таким чином, публічна політика захисту прав дітей сьогодні переходить від планового соціального забезпечення до кризового управління та стратегічного відновлення. Дослідження вимагає переосмислення наявних механізмів, оцінки їхньої стійкості та розробки рекомендацій для післявоєнної відбудови системи.

Проблематика захисту прав дітей знайшла відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців серед яких І. Бородін, В. Волинець, В. Джуган, К. Дубовик, І. Коваль, О. Марцеляк, І. Пилипишина, Є. Тітов, О. Уварова, Д. Олвеус, П. Сміт, Дж. Магдаві, К. Мітчел та інші однак, комплексний аналіз трансформації публічної політики у сфері захисту прав дітей

саме в контексті викликів воєнного стану та необхідності забезпечення європейських стандартів захисту, залишається недостатньо розробленим. Виникає потреба у дослідженні оперативної адаптації інституційної бази, механізмів міжнародної співпраці у питаннях повернення депортованих дітей та забезпечення їхніх прав у надзвичайних ситуаціях. Це визначає наукову прогалину, яку прагне заповнити дана робота.

Метою кваліфікаційної роботи є науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію правового механізму забезпечення та захисту прав дітей на території України.

Для досягнення цієї мети визначено наступні завдання дослідження:

- здійснити характеристику прав дитини як ключового об'єкта правового захисту;
- провести аналіз зарубіжного досвіду у сфері забезпечення прав дітей;
- проаналізувати поточний стан реалізації державної політики у напрямку захисту прав дітей;
- дослідити чинну нормативно-правову базу, що регулює захист прав дітей, та надати пропозиції щодо її вдосконалення.
- розглянути та оцінити функціонування органів державної влади у ролі суб'єктів забезпечення та захисту прав дітей.
- сформулювати конкретні пропозиції стосовно удосконалення правового інструментарію захисту прав дітей.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення захисту прав дітей в межах української правової системи.

Предметом дослідження є публічна політика у сфері захисту прав дітей.

Для досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань у процесі підготовки кваліфікаційної роботи застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання:

- метод систематизації використано для узагальнення та структурування результатів вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок із досліджуваної проблематики;

– метод ретроспективного аналізу дозволив визначити ключові історичні етапи становлення та розвитку системи організаційно-правового забезпечення захисту прав дітей;

– метод статистичного аналізу застосовувався для вивчення динаміки та кількісних показників, що характеризують рівень сирітства, дитячої бездоглядності, а також ефективність усиновлення та інших форм сімейного влаштування;

– структурно-функціональний метод був задіяний для дослідження внутрішньої структури та функціонального наповнення системи органів державної влади, які відповідають за формування та реалізацію державної політики в цій сфері;

– методи аналізу та синтезу використовувалися для ідентифікації основних тенденцій, виявлення суперечностей та проблемних аспектів правового захисту дітей;

– метод узагальнення став основою для виявлення найкращих зразків зарубіжного досвіду та розробки конкретних пропозицій, спрямованих на вдосконалення державної політики щодо забезпечення організаційно-правового захисту дітей.

Джерельною основою дослідження є комплекс нормативно-правових та науково-теоретичних джерел, який охоплює національне законодавство, міжнародно-правові акти, законодавство іноземних держав. Також монографічні праці, статті та інші наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених.

Практичне значення результатів виконаного дослідження визначається їхньою можливістю багаторівневого використання у різних сферах:

– в науковій сфері результати можуть слугувати інформаційно-методологічною базою для подальших наукових розвідок, присвячених забезпеченню організаційно-правового захисту прав дитини;

– у правотворчості висновки та пропозиції можуть бути застосовані у процесі подальшого розвитку та вдосконалення національного законодавства з питань організаційно-правового захисту прав дітей;

– у правозастосовній та практичній діяльності отримані рекомендації спрямовані на підвищення ефективності діяльності органів державної влади, зокрема, служб у справах дітей, управлінь у справах сім'ї та молоді та інститутів громадянського суспільства, які здійснюють захист прав дітей в Україні;

– у навчальному процесі матеріали дослідження доцільно використовувати у розробці навчальних програм, викладанні спеціальних курсів та лекцій в освітньому процесі ННІ «Інститут державного управління» університету імені В. Н. Каразіна та інших закладах вищої освіти для підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування».

Основні теоретичні положення та практичні результати, одержані у ході виконання наукової роботи, пройшли обговорення та апробацію на засіданнях кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ

1.1 Основні проблеми правового регулювання і фактичної реалізації соціального захисту дітей

Актуальність та необхідність ґрунтовного теоретичного осмислення проблематики захисту прав дітей в сучасних умовах набуває особливого значення. Права дитини є невід'ємною складовою універсальних прав людини, а їхнє забезпечення є одним із ключових індикаторів рівня демократичного розвитку держави та її соціальної зрілості.

Дотримання та забезпечення прав та інтересів дитини історично було і залишається пріоритетним напрямом діяльності усіх суб'єктів владних повноважень.

Водночас, з огляду на сучасні реалії, у сфері захисту прав та інтересів дітей виникає комплекс значущих проблем. Серед них доцільно виокремити такі ключові аспекти:

- недостатнє фінансове забезпечення відповідних програм та інституцій;
- відсутність належної координації та узгодженості у роботі між різними суб'єктами, що здійснюють захист;
- часткова втрата професійного кадрового потенціалу у цій сфері;
- нерозвиненість ефективних механізмів захисту українських дітей, які перебувають за межами території держави.

Відповідно до чинних правових норм, ключовим завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій для дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального та культурного розвитку молодого покоління, створення належних соціально-економічних та правових інститутів для ефективного захисту прав та законних інтересів дітей в Україні [32].

Проте, слід констатувати, що, незважаючи на визначення загальної мети у сфері охорони дитинства, законодавець не надає офіційного тлумачення поняття "захист прав та законних інтересів дитини" на нормативному рівні.

Перш ніж перейти до дослідження проблем захисту прав дитини, необхідно чітко диференціювати та з'ясувати зміст понять «права людини» та «права дитини».

Права людини визначаються як сукупність норм і правил, визнаних міжнародним правом та охоронюваних державою, що спрямовані на забезпечення особі права на вільне життя і розвиток, а також захист її громадянських, економічних, культурних прав і політичних свобод з боку державних, судових органів та громадських організацій.

У свою чергу, права дитини є специфічними потребами та інтересами особливої соціально-демографічної, найбільш незахищеної та вразливої групи населення. Ці права обумовлені соціальною та психологічною незрілістю дитини та її особливим психологічним сприйняттям навколишнього світу, і необхідними умовами для її повноцінного існування, виховання та розвитку, особливо під час воєнних дій [12].

Н. Опольська визначає права дитини як систему, що інтегрує об'єктивно зумовлений соціально-економічний рівень розвитку суспільства та юридичні гарантії, забезпечені державою. Ці права розглядаються як комплекс можливостей, спрямованих на задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є фундаментальною передумовою для її повноцінного життя та гармонійного розвитку. При цьому їхнє здійснення може відбуватися як безпосередньо самою дитиною, так і за участі інших осіб [18]. Ця концепція узгоджується з положеннями Декларації прав дитини 1959 року, яка встановлює універсальний комплекс прав для кожної дитини. Документ наголошує на забороні будь-яких винятків, розрізень чи дискримінації, незалежно від таких ознак, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігійні чи політичні переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, факт народження або будь-які інші обставини, що стосуються безпосередньо дитини чи її родини [5].

О. Скакун розглядає систему прав дитини як невід'ємну складову загальної системи прав людини. Вчена пропонує таке визначення: права дитини – це сукупність можливостей та свобод, які є життєво необхідними для існування,

належного виховання та всебічного розвитку дитини. Вона підкреслює, що значна частина прав дитини ідентична загально визнаним правам людини, зокрема, право на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на вільне висловлювання власних поглядів та інше. Водночас, необхідно підкреслити, що, будучи похідними від прав людини, права дитини характеризуються більшою об'ємністю, самостійним характером і можуть розглядатися як первинний, або базовий, елемент цієї системи. Такий підхід підтверджується особливою увагою та ретельністю держави до формування та функціонування механізму забезпечення прав дитини.

У ширшому контексті, на сучасному етапі розвитку правової думки існує різноманіття концептуальних підходів до тлумачення сутності механізму забезпечення прав, свобод та інтересів особи. Так, наприклад, О. Скакун інтерпретує правовий механізм як цілісну систему правових засобів, способів та форм, інтегрованих в єдність. Завдяки цій системі нормативність права трансформується в упорядкованість суспільних відносин, відбувається задоволення інтересів суб'єктів права, а також встановлюється та підтримується правопорядок, що відображає перехід «належного» в праві до його «сущого» стану [44].

Водночас О. Митник пропонує комплексне бачення, визначаючи механізм захисту прав як:

- систему та комплекс послідовних дій, основною метою яких є забезпечення захисту прав людини та громадянина;
- складову загального механізму забезпечення прав людини, яка охоплює конкретні заходи, спрямовані на відновлення порушених прав;
- систему органів та правових засобів, які конституційно закріплені і забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина [15].

Таким чином, у концепції О. Митника, цей механізм розглядається не лише як сукупність норм, але і як активна, інституційно-організована діяльність,

націлена як на запобігання порушенням, так і на відновлення вже порушених прав.

О. Марцеляк трактує механізм забезпечення і охорони прав як законодавчо закріплену та інтегровану систему. Ця система включає основні права і свободи громадян та їхні гарантії, а також органи державної влади, місцевого самоврядування й інші інститути держави та суспільства. Діяльність цього механізму спрямована на правомірне здійснення прав і свобод громадянами, а в разі потреби – на їх ефективну охорону та захист [14].

Слушною є також позиція С. Паршака, який наголошує на складній структурі механізму забезпечення прав людини. З його точки зору, це явище не повинно інтерпретуватися як проста сукупність розрізнених елементів або компонентів. Натомість його слід розглядати як динамічну систему взаємопов'язаних юридичних передумов, засобів та заходів, реалізація яких відбувається завдяки функціонуванню державних органів та діяльності посадових осіб.

О. Марцеляк акцентує увагу на тому, що забезпечення прав та свобод людини реалізується через виконання низки цілеспрямованих дій. Ці дії охоплюють такі основні напрямки:

- удосконалення національної правової бази та її гармонізація з міжнародними стандартами у сфері прав людини;
- безпосереднє здійснення громадянами своїх прав і свобод; в) Охорона прав і свобод людини та громадянина;
- захист прав і свобод людини та громадянина [13].

Механізм забезпечення прав та інтересів дитини може бути визначений як комплекс заходів, закріплених чинними правовими нормами, функціонування яких забезпечує можливість спеціальним суб'єктам у сфері охорони дитинства реалізовувати такі функції:

- превентивна функція;
- виявлення фактів порушення прав та інтересів дитини, а також причин та умов їх вчинення;

- вирішення питання про притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

- сприяння поновленню порушених прав та інтересів дитини.

Вважаємо, що механізм забезпечення прав та інтересів дитини доцільно структурувати на такі три ключові елементи:

- засоби реалізації прав та інтересів дитини;

- охорона прав та інтересів дитини;

- захист прав та інтересів дитини.

При цьому, забезпечення реалізації прав і свобод людини розглядається як форма буття прав і свобод. Його сутність полягає у трансформації соціальних благ, які закріплені правовими нормами, у стан можливого та фактичного використання їх конкретною особою з метою задоволення власних потреб та інтересів [9].

Таким чином, процес забезпечення реалізації прав і свобод відображає цілеспрямовану діяльність із формування належних юридичних і фактичних умов, які гарантують безперешкодне і максимально повне використання соціальних благ, опосередкованих правами і свободами, для найбільш повного задоволення потреб та інтересів.

В свою чергу, забезпечення охорони прав і свобод особи трактується як окрема форма забезпечення прав і свобод. Вона виражає діяльність, спрямовану на превенцію будь-яких порушень прав і свобод особи шляхом нейтралізації негативних факторів соціального середовища, які потенційно можуть спровокувати або сприяти порушенню прав та свобод [4].

І. Бородін наголошує на взаємозалежності понять «охорона» та «захист». Він стверджує, що механізм захисту активується лише в разі порушення прав і свобод громадян, якщо належне забезпечення їхньої охорони було відсутнє.

Сам механізм охорони визначається як сукупність профілактичних та превентивних заходів, які реалізуються державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями та іншими суб'єктами процесу. Мета цих

заходів – попередження порушень прав і свобод громадян, а також усунення перешкод, що можуть ускладнювати їх реалізацію [2].

Законодавець визначає охорону дитинства як систему державних і громадських заходів, кінцевою метою яких є забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини, а також захист її прав [32].

Водночас, слід зазначити, що чітке законодавче визначення поняття захисту прав та свобод дитини наразі відсутнє.

Безперечно, охорона дитинства – це повсякденна і безперервна діяльність уповноважених на то осіб, яка полягає у реалізації профілактичних заходів які спрямовані на недопущення порушень прав дитини, та реалізації механізму захисту цих прав.

Охорона дитинства – це безперервна діяльність уповноважених суб'єктів, яка охоплює здійснення профілактичних заходів, спрямованих на недопущення порушень прав та свобод дитини і реалізацію механізму її захисту.

Відтак, механізм захисту активізується у разі безпосередньої загрози правам дитини або внаслідок вчинення порушення певних прав та свобод і є спрямованим на їхнє невідкладне відновлення.

Захист прав і свобод особи визначається як форма забезпечення прав і свобод, що відображає активну дію відповідного механізму, спрямовану на:

- припинення порушень прав і свобод особи;
- ліквідацію будь-яких перешкод, що унеможливають їх здійснення;
- відновлення порушених прав і свобод;
- притягнення суб'єкта, винного у скоєнні правопорушення, до юридичної відповідальності [4].

Вважаємо, що це фундаментальне твердження є цілком релевантним для застосування до механізму захисту прав та інтересів дитини. Слід враховувати, що цей механізм має автономну структуру, яка складається з таких ключових елементів:

- об'єкт захисту;
- суб'єкти захисту;

- засоби захисту;
- об'єкт захисту.

В якості об'єкта захисту виступає дитина, а саме – комплекс її прав, гарантованих чинними вітчизняними та міжнародними нормативно-правовими актами.

Стосовно суб'єктів захисту прав та інтересів дитини, слід зазначити, що законодавець чітко ідентифікує конкретних суб'єктів владних повноважень, для яких охорона прав людини, включно з правами дитини, є пріоритетним завданням.

Насамперед, до цього переліку відносять: Президента України як гаранта дотримання прав і свобод, Верховну Раду України, Конституційний Суд та всю судову гілку, органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи, а також адвокатуру.

Водночас, Постанова Кабінету Міністрів України № 585 від 01 червня 2020 року «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» надає більш розширене визначення таких суб'єктів [29]. До них віднесено: «органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інші заклади та установи», зокрема, структурні підрозділи держадміністрацій та виконавчих органів рад з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, запобігання та протидії домашньому насильству, а також служби у справах дітей, центри соціальних служб, фахівці із соціальної роботи або інші надавачі соціальних послуг, органи Національної поліції, територіальні органи Державної Служби Надзвичайних Ситуацій та підпорядковані їм підрозділи, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги, суди, органи прокуратури, уповноважені органи з питань пробації, а також інші загальні та спеціалізовані служби підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, в межах визначених повноважень [29].

Вважаємо за необхідне деталізувати функції деяких із зазначених суб'єктів, діяльність яких сфокусована на забезпеченні захисту прав та інтересів дитини.

В першу чергу, розглядаємо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – Омбудсмана. Цей суб'єкт здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб, забезпечуючи доповнення до вже існуючих засобів захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина

Відповідно до чинного законодавства, мета парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, полягає у наступному:

- забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами та міжнародними договорами України;
- контроль за додержанням та повагою до прав і свобод людини і громадянина з боку владних суб'єктів;
- запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина, а також сприяння їхньому поновленню;
- протидія будь-яким формам дискримінації у процесі реалізації людиною її прав і свобод [40].

Слід зазначити, що в Україні для посилення парламентського контролю було створено Департамент моніторингу додержання прав дитини. Цей Департамент є самостійним структурним підрозділом Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і очолюється Представником Уповноваженого з прав дитини.

Діяльність цього структурного підрозділу спрямована на забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого щодо здійснення парламентського контролю. Основна мета його функціонування – контроль за дотриманням прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини та забезпечення відновлення порушених прав [22].

До основних повноважень Департаменту слід віднести:

- направлення запитів до державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій

усіх форм власності, а також їхніх посадових і службових осіб з метою збору релевантної інформації;

– вимагати сприяння від посадових та службових осіб зазначених суб'єктів у проведенні перевірок їхньої діяльності щодо дотримання прав дитини, включаючи підконтрольні та підпорядковані їм структури. Сюди також входить надання спеціалістів для участі у перевірках, експертизах та підготовці висновків;

– запрошення посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень стосовно обставин, які є предметом перевірки у справі про порушення прав дитини;

– порушення питань перед керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій щодо виконання актів реагування Уповноваженого у встановлені терміни;

– проведення виїзних та безвиїзних перевірок без попереднього повідомлення державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій усіх форм власності на предмет дотримання ними прав дитини. Передбачається право вимагати та отримувати від керівника або посадових осіб суб'єкта перевірки письмові пояснення, засвідчені підписом;

– залучення у встановленому порядку науковців, експертів, представників громадських об'єднань, а також працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій до вивчення окремих питань дотримання прав дитини [22].

Підсумовуючи вище зазначене вважаємо, що соціальний захист дітей є не просто функцією держави, а фундаментальним імперативом сучасного правового суспільства, що безпосередньо впливає з конституційних положень та міжнародних зобов'язань України, зокрема Конвенції ООН про права дитини. Належне забезпечення прав дитини на всебічний розвиток, охорону здоров'я та

гідний рівень життя визначає майбутній потенціал нації та її здатність до сталого розвитку. З огляду на це, створення ефективного механізму соціального захисту вимагає не лише наявності ґрунтовної законодавчої бази, але й її бездоганної імплементації на практиці.

Незважаючи на значні зусилля, докладені українським законодавцем у напрямі удосконалення нормативно-правового поля, система соціального захисту дітей продовжує стикатися із системними викликами та численними недоліками. Фактична реалізація закріплених прав часто дисонує з їхньою законодавчою декларацією. Це зумовлює необхідність глибокого критичного аналізу як наявних правових конструкцій, так і адміністративно-організаційних процесів, що супроводжують їхнє втілення.

1.2 Міжнародний досвід захисту прав дітей

Міжнародний досвід захисту прав дітей є комплексною системою правових норм, інституцій та механізмів, які розвивалися протягом XX та XXI століть. Ця система ґрунтується на визнанні дитини як самостійного суб'єкта права, а не лише об'єкта батьківської опіки чи державної турботи [45].

Основою міжнародної системи захисту прав дитини є такі ключові документи як:

– Конвенція ООН про права дитини, яка була прийнята у 1989 році, цей документ є найважливішим і найбільш ратифікованим міжнародним договором у сфері прав людини та закріплює чотири основні групи прав:

- право на виживання, право на життя, здоров'я, харчування;
- право на розвиток, право на освіту, дозвілля, культуру, інформацію;
- право на захист від усіх форм насильства, експлуатації, жорстокості;
- право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що стосуються дитини [46].

Конвенція також запровадила принцип "найкращих інтересів дитини" як першочерговий критерій для будь-яких дій, що стосуються дітей;

- Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, 1990 р. вона спрямована на конкретні дії держав для досягнення цілей Конвенції;

- Конвенції Міжнародної організації праці стосуються заборони та негайних заходів щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 та мінімального віку для прийому на роботу № 138;

- Гаазькі конвенції з міжнародного приватного права, які регулюють питання міжнародного викрадення дітей, усиновлення та юрисдикції.

Ефективність міжнародного права забезпечується діяльністю спеціалізованих органів:

- Комітет ООН з прав дитини, це договірний орган, який складається з незалежних експертів. Він здійснює моніторинг і контроль за виконанням державами-учасницями Конвенції ООН. Комітет розглядає періодичні доповіді держав, надає зауваження загального порядку, які є важливими для тлумачення прав дитини, та розглядає індивідуальні скарги відповідно до Факультативного протоколу;

- ЮНІСЕФ, дитячий фонд ООН. ЮНІСЕФ є виконавчим органом, який надає гуманітарну допомогу та допомогу у сфері розвитку дітям по всьому світу. Його діяльність спрямована на практичну реалізацію прав, особливо у країнах з низьким рівнем доходу або в умовах гуманітарних криз;

- Європейський суд з прав людини активно застосовує положення Конвенції для захисту прав дітей, особливо у справах про розлучення, опіку, державне втручання та захист від насильства;

- Європейська соціальна хартія регулює соціально-економічні права, зокрема право дитини на захист від економічної та соціальної експлуатації [49].

У більшості розвинених країн важливу роль у захисті прав дитини відіграє Інститут Уповноваженого з прав дитини, дитячий Омбудсман. Моделі роботи омбудсмана та їх характеристики представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Модель	Характеристика	Приклади
Скандинавська (Адвокаційна)	Омбудсман має широкі повноваження для розслідування, контролю та законодавчої ініціативи. Його основна функція – адвокація (захист інтересів) дитини перед органами влади.	Норвегія, Швеція, Фінляндія.
Парламентська (Моніторингова)	Основна функція – моніторинг дотримання прав державними органами та надання рекомендацій. Омбудсман є частиною парламентського контролю.	Україна, Іспанія (частково).
Модель "Адвокат дитини"	Фокусується на представництві інтересів дитини у судових та адміністративних процедурах.	Деякі штати США, Канада.

В Україні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має Представника з прав дитини, що відображає гібридну модель із сильним акцентом на парламентському контролі та моніторингу [53].

Законодавство більшості країн адаптовано відповідно до міжнародних стандартів, що гарантує дітям право на захист своїх інтересів.

В Україні ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини у 1991 році та прийнято законодавчі акти, що гарантують захист прав дітей, зокрема право звертатися до органів влади та, з 14 років, безпосередньо до суду [50].

У 2025 році Радою Європи було ініційовано Проект захисту прав дітей та забезпечення правосуддя, дружнього до дитини (1 квітня 2025 року – 31 грудня 2026 року). Цей Проект реалізується спільно з національними партнерами в Україні та спрямований на підтримку процесу реформування системи правосуддя в Україні з огляду на специфічні виклики, спричинені збройною

агресією російської федерації, з метою захисту дітей від усіх форм насильства та забезпечення дружнього до дітей правосуддя.

Проект спрямований на захист і просування прав дітей з урахуванням особливих ризиків, спричинених війною, для дітей, переміщених всередині країни, примусово переміщених дітей, дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей без супроводу дорослих, відповідно до стандартів Ради Європи. Він орієнтований на підвищення ефективності механізмів створення дружніх до дітей умов і процедур правосуддя, а також на підвищення потенціалу різних цільових груп фахівців, які працюють для дітей та разом з дітьми [47].

Проект є прямим продовженням таких проєктів Ради Європи як "Боротьба з насильством щодо жінок та дітей" 2017-2018 р.р., "Боротьба з насильством щодо дітей в Україні, фаза II" 2020-2021р.р., "Боротьба з насильством щодо дітей в Україні, фаза III" 2022 р. та «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період в Україні» 2023-2025р.р.

Проект реалізується в рамках Плану дій Ради Європи для України "Стійкість, відновлення та відбудова" 2023-2026р.р. Відділом з прав дитини Ради Європи та у тісній співпраці з Офісом Ради Європи в Україні протягом 2025-2026 років [54].

З 2012 року Україна є учасницею Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства – Лансаротської конвенції, яка є найбільш амбітним та всеосяжним міжнародно-правовим документом, спрямованим на запобігання і захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також притягнення винних осіб до відповідальності та сприяння міжнародній співпраці в цих сферах.

Діяльність проєкту ґрунтується на Стратегії Ради Європи з прав дитини 2022-2027 р.р. "Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства", прийнятої Комітетом міністрів у лютому 2022 року. Серед шести стратегічних пріоритетів передбачені дії, спрямовані на захист і відстоювання прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, подібних до тієї, з якою діти стикаються в Україні сьогодні.

Спираючись на результати попередніх проєктів, діяльність проєкту сприятиме та надалі керуватиметься наступними рекомендаціями та вказівками Ради Європи.

Важливо звернути увагу на міжнародні стандарти та досвід інших країн із захисту прав дітей постраждалих внаслідок збройних конфліктів.

Положеннями звичаєвого гуманітарного права визначено, що діти, постраждалі внаслідок збройного конфлікту, мають право на особливу повагу і захист. Це положення відомо як правило 1351. Практикою держав ця норма встановлюється в якості норми звичаєвого міжнародного права, що застосовується під час як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

Вимогу надати особливий захист дітям можна знайти в багатьох положеннях Четвертої Женевської конвенції і в додатковому протоколі. Ці статті стосуються надання продовольства, одягу, предметів гуманітарної допомоги, а також турботи про дітей, які осиротіли або розлучені зі своїми сім'ями. Додатковий протокол I містить і більш загальне положення: «Діти користуються особливою повагою» [48].

Численні військові статути і настанови вимагають особливої поваги до дітей і їх захисту. Ця норма визначається і в законодавствах деяких держав. Вона підтверджується також офіційними заявами та іншої практикою. Така практика включає посилання на загальну вимогу до особливої поваги і захисту, які були зроблені державами, які не є або не були на відповідний момент сторонами Додаткового протоколу I.

Додатковий протокол II встановлює, що «дітям забезпечуються необхідні турбота і допомога». Відповідно до Конвенції про права дитини держави повинні дотримуватися і забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права, що стосуються дітей, вони повинні приймати «всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту постраждалих дітей від збройного конфлікту, та догляду за ними» [51].

Вимога особливої поваги до дітей і їх захисту міститься в інших міжнародних документах, які також стосуються неміжнародних збройних конфліктів.

Вимога поважати і захищати дітей під час збройного конфлікту викладається у багатьох військових статутах і настановах, які застосовні або застосовувалися під час неміжнародних збройних конфліктів. Вона підтверджується і іншою практикою, що стосується неміжнародних збройних конфліктів.

Ця норма згадувалася і в декількох резолюціях Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї ООН як загально, так і в зв'язку з конкретними конфліктами, такими як в Судані і Сьєрра-Леоне. В резолюції, що стосується дітей в умовах збройного конфлікту і прийнятої в 1999 році Рада Безпеки ООН закликала сторони в збройних конфліктах «приймати реальні заходи для зведення до мінімуму шкоди, що завдається дітям» під час збройних конфліктів».

Міжнародні конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в 1986 і в 1995 років, ухвалили резолюції, що підкреслюють, як важливо поважати і захищати дітей під час збройних конфліктів.

План дій на 2000-2003 роки, прийнятий XXVII Міжнародною конференцією Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в 1999 році вимагає, щоб всі сторони збройних конфліктів застосовували ефективні заходи щодо забезпечення того, щоб «дітям надавалися особливий захист, турбота і допомога», на які вони мають право.

Практика показує, що особлива повага і захист, на які діти, постраждалих внаслідок збройного конфлікту, мають право, включають:

- захист від усіх форм сексуального насильства;
- утримання окремо від дорослих у разі позбавлення волі, якщо тільки вони не є членами однієї сім'ї;
- доступ до освіти, харчування та послуг охорони здоров'я;
- евакуацію із зони боїв для забезпечення безпеки;
- возз'єднання безпритульних дітей з їх сім'ями.

Комітет ООН з прав дитини наголошував, що найважливіші положення щодо реалізації прав дітей, охоплених збройним конфліктом, включають:

- захист дітей в сім'ї;
- гарантії необхідних догляду і допомоги;
- доступність харчування, медичних послуг та освіти;
- заборона тортур, жорстокого поводження або невиконання обов'язків по відношенню до дітей;
- заборона смертного вироку;
- збереження культурного середовища дитини;
- захист в разі позбавлення волі;
- надання гуманітарної допомоги і доступ до дітей для гуманітарних організацій під час збройних конфліктів [52].

За останні десятиліття Рада Безпеки ООН суттєво розширила нормативну базу щодо захисту дітей, залучених до збройних конфліктів, ухваливши низку цільових резолюцій. З огляду на сферу застосування, всі сучасні ефективні міжнародно-правові механізми доцільно класифікувати на дві основні групи:

- превентивний етап – довоєнний період.

На цій стадії ключовим завданням сторін конфлікту є реалізація превентивних заходів, спрямованих на усунення ризиків залучення осіб, які не досягли вісімнадцяти років, до участі у збройних конфліктах. До таких превентивних дій відносяться:

- обмеження призовного віку та заборона рекрутування неповнолітніх;
- організація евакуації дітей із зон потенційної небезпеки;
- категорична неприпустимість вербування та використання дітей-солдат.

І другий постконфліктний етап – післявоєнний період.

Цей етап передбачає комплексний захист, підтримку та відновлення прав дітей, які постраждали в період збройного конфлікту. Постконфліктна фаза має критичне значення, оскільки фізичні та психологічні травми, отримані дітьми в умовах військових дій, потребують тривалого та спеціалізованого лікування і реабілітації. До основних заходів цього етапу належать:

– забезпечення повернення – репатріації, дітей до їхніх сімей або законних представників;

– гарантування права на захист та спеціалізований медичний і психосоціальний догляд після завершення збройного конфлікту.

Одним із найбільш проблемних питань залишається надання належного захисту дітям безпосередньо під час активної фази збройного конфлікту, коли ймовірність та тяжкість порушення їхніх прав і свобод є надзвичайно високою. Незважаючи на існування відповідних міжнародних механізмів захисту прав дітей в умовах бойових дій, їхнє реальне функціонування та належне виконання на практиці часто перебувають на недостатньому рівні ефективності.

Багато країн у своїх доповідях повідомляли Комітет з прав дитини про виконання свого законодавства щодо дітей під час збройних конфліктів. Так у своїй доповіді Комітету з прав дитини, Філіппіни повідомляли, що Закон про спеціальний захист дітей оголошує «зони миру». Цей закон передбачає, що діти не повинні бути об'єктом нападу і мають бути об'єктом особливої поваги. Вони повинні бути захищені від будь-якої загрози, нападу, тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження. В будь-якому регіоні, де відбувається збройний конфлікт, голова цього регіону повинен забезпечити соціальний захист і списки імен всіх дітей, які проживають в регіоні протягом 24 годин з моменту початку конфлікту. В будь-якому випадку, коли дитина заарештована з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, він або вона має право на негайну повну правову допомогу. В підтримку закону про спеціальний захист збройні сили Філіппін видали в 1991 році меморандум про захист дітей під час військових операцій.

В своїй доповіді Комітету з прав дитини, Шрі-Ланка повідомила, що для дітей- жертв збройних конфліктів і біженців «є кілька нагальних потреб, які повинні бути виконані включаючи спеціальні питання здоров'я і потреби в харчуванні немовлят і дітей дошкільного віку, догляд і реабілітація дітей, травмованих насильством».

В Аргентині Кодекс військової юстиції карає «будь-якого солдата, який, в разі збройного конфлікту порушує положення, що регулюють особливий захист дітей».

Закон Азербайджану щодо захисту цивільного населення та прав військовополонених передбачає, що в разі евакуації цивільних осіб з окупованої зони, «особлива увага приділяється дітям, і їм повинна надаватись особлива турбота». [17].

Аналіз міжнародного досвіду у сфері захисту прав дітей дозволяє констатувати, що ця система ґрунтується на універсальному та обов'язковому фундаменті – Конвенції ООН про права дитини. Цей документ не лише закріпив комплекс прав на виживання, розвиток, захист та участь, але й визначив принцип найкращих інтересів дитини як пріоритетний критерій для будь-яких дій, що її стосуються.

Ефективність цих норм забезпечується діяльністю Комітету ООН з прав дитини, який здійснює моніторинг, контроль і надає авторитетні тлумачення міжнародних стандартів, стимулюючи держави до їхньої імплементації.

Досвід окремих держав, особливо в умовах збройних конфліктів, демонструє три основні напрямки успішної національної імплементації міжнародних стандартів:

– законодавче закріплення особливого статусу прикладом якого є досвід Філіппін із прийняттям Закону про спеціальний захист дітей та проголошенням "зон миру", що встановлює категоричну заборону на військові дії проти дітей та їхню участь у конфліктах;

– оперативне реагування та гуманітарне забезпечення – досвід Шрі-Ланки підкреслює необхідність негайного задоволення спеціальних потреб дітей-жертв, включаючи медичний догляд, харчування та психологічну реабілітацію.

– юридична відповідальність та превенція –досвід Аргентини (Кодекс військової юстиції) та Азербайджану (особлива турбота під час евакуації) вказує на важливість криміналізації порушень прав дитини військовослужбовцями та законодавчого закріплення профілактичних заходів під час бойових дій.

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що ефективний захист прав дитини вимагає комплексного підходу, який поєднує глобальні стандарти та спеціалізовані національні механізми. У контексті триваючої збройної агресії, для України особливу цінність має досвід держав щодо запобігання милітаризації, створення реєстрів та забезпечення негайного відновлення прав і здоров'я дітей, що є критично необхідним для розробки національної стратегії правового захисту у воєнний та поствоєнний періоди.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

2.1 Правове регулювання захисту прав дітей

В контексті сучасних демократичних реформ та трансформації державних цінностей, особливого значення набуває адміністративно-правовий захист прав дитини. Цей процес вимагає системного підходу до правового забезпечення, що передбачає чітке встановлення правового статусу суб'єктів захисту та закріплення правових, організаційних, фінансових диференційованих заходів, які гарантують ефективність зазначеної діяльності.

Правове поле захисту прав дитини формується великим і багатогранним масивом нормативно-правових актів. Ці норми інкорпоровані в чисельні джерела, які, задля зручності аналізу та наукової систематизації, доцільно представити у наступній класифікації:

- Конституція України;
- Закони України;
- акти Верховної Ради України;
- акти Президента України;
- акти Кабінету Міністрів України;
- акти центральних органів виконавчої влади;
- акти місцевих органів виконавчої влади;
- акти органів місцевого самоврядування.

Конституція України слугує фундаментальною основою для розбудови всієї системи адміністративно-правового захисту прав дитини. Чинний Основний Закон визначає низку ключових положень, які встановлюють обов'язок держави щодо забезпечення прав дитячого населення:

- право на життя, яке конституційно закріплено та невід'ємне право кожної людини на життя. Держава бере на себе безумовний обов'язок захищати життя людини, що імпліцитно поширюється і на захист життя дитини;

– збереження генофонду українського народу, що проголошено обов'язком держави. Реалізація цього завдання є неможливим без налагодженого та ефективного адміністративно-правового захисту прав дитини як майбутнього нації;

– державна охорона: прямо встановлено, що дитинство охороняється державою. Діти визнаються природним і основним осередком суспільства, у зв'язку з чим їм має бути наданий необхідний захист прав та інтересів з боку суспільства і держави;

– рівність прав яка гарантується незалежно від походження та статусу дитини. Незважаючи на те чи народжені діти у шлюбі, чи поза ним держава бере на себе зобов'язання заохочувати та підтримувати благодійницьку діяльність, спрямовану на допомогу дітям [10].

Зважаючи на значну кількість законів, які регулюють інститут захисту прав дитини, для їхнього глибокого та повного вивчення та систематизації доцільно здійснити їхнє класифікацію. Закони України, що регулюють адміністративно-правовий захист прав дітей, пропонується згрупувати відповідно до видів урегульованих ними суспільних відносин. До загально-регулюючих відносяться акти, які встановлюють фундаментальні засади, загальні права та гарантії:

– Закони України та інші, що стосуються освіти та діяльності громадських організацій;

– спеціалізовані нормативні акти, що детально урегульовують правовий статус спеціальних суб'єктів-дітей, які потребують посиленого захисту, наприклад діти з інвалідністю, біженці, безпритульні, малозабезпечені, діти-сироти;

– Закони та норми, якими урегульовується відповідальність за невиконання зобов'язань щодо реалізації прав та свобод дітей. Ця група охоплює відповідальність посадових та службових осіб, а також відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють [16, 32, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39].

Одним із ключових загально-регулюючих правових актів, імplementованих у національне законодавство, є Закон України «Про

ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» від 3 серпня 2006 року. Цей акт має важливе значення, оскільки він визначає, що адміністративно-правовий захист прав дитини полягає не лише у формальному закріпленні, але й у сприянні та підтриманні найвищих інтересів дитини. Конвенція гарантує надання дитині процесуальних прав та допомоги щодо їхньої реалізації під час розгляду сімейних справ, вимагаючи, щоб правам та думкам дитини приділялася належна увага. Це підкреслює перехід від пасивного захисту до активної участі дитини у судових та адміністративних процесах [34].

Наступну важливу групу нормативних актів формують спеціалізовані закони. Вони спрямовані на деталізоване урегулювання правового статусу особливих суб'єктів – дітей, які, в силу об'єктивних обставин, є найбільш вразливими та потребують посиленого адміністративно-правового захисту, зокрема, особи з інвалідністю, біженці, безпритульні та малозабезпечені. До цієї категорії належать такі ключові законодавчі акти України як:

– захист осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю: «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»;

– захист дітей-біженців та переміщених осіб: «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;

– забезпечення дітей, позбавлених піклування: «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;

– соціальний захист безпритульних: «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»;

– правовий статус позашлюбних дітей: «Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом».

Таким чином, ці закони забезпечують диференційований підхід до реалізації захисних функцій держави, враховуючи особливі потреби та ризики кожної вразливої категорії дитячого населення.

В умовах реформування економічної системи та соціальних трансформацій в Україні, діти з інвалідністю становлять одну з найбільш уразливих та тяжких категорій населення.

Виділення дітей з інвалідністю в окрему кваліфікаційну групу є не лише гуманним, але й життєво необхідним кроком, що обґрунтовується такими факторами як беззахисність та складність адаптації – ця група характеризується високим рівнем беззахисності та значними труднощами у соціальній адаптації в суспільстві. Формування особистості дітей з інвалідністю відбувається в особливих умовах, що вимагають індивідуального підходу та спеціалізованої державної підтримки. Незважаючи на постійну увагу, що приділяється цьому питанню на законодавчому рівні шляхом закріплення прав, пільг та компенсацій і на суспільному рівні – передбачення державних гарантій економічної та моральної підтримки, проблема соціального захисту дітей з обмеженими фізичними можливостями не втрачає своєї актуальності.

Головна проблема полягає у диспаратеті між нормативною базою та правозастосовною практикою. Закони, які регулюють соціальний захист, не завжди належним чином виконуються на рівні органів публічної адміністрації, підприємств, установ та організацій. Як наслідок, на практиці діти з інвалідністю та сім'ї, які їх виховують, нерідко позбавлені гарантованих чинним законодавством прав та соціальних гарантій.

Саме через це, з метою підвищення ефективності та обов'язковості виконання законодавчих норм, а також для усунення розриву між соціальною допомогою та безпосереднім захистом прав, виникає об'єктивна необхідність у розробці нового законодавчого акту.

Окрема увага має бути приділена дітям, які постраждали від бойових дій. Станом на сьогодні в Харкові такий статус офіційно отримали 39 961 дитина. З них переважна більшість – діти, які отримали психологічне насильство. Серед них 187 дітей які постраждали внаслідок поранень, контузій чи каліцтв; але це ті, хто звернулися. Від початку 2025 року статус отримали 5161 дитина. Найбільша черга в Україні у місті Харкові. Скільки дітей стали жертвами

фізичного та сексуального насильства досконало не відомо із за відсутності звернень.

Крім того, велика кількість дітей продовжує отримувати відмову у наданні статусу біженців. Ці відмови значно ускладнюють їхній правовий статус і призводять до втрати перспективи отримання у майбутньому належних пільг чи преференцій, що створює додаткові ризики та потребує негайного нормативного вирішення.

На сьогодні існує низка правових колізій у процедурі надання статусу дітей, постраждалих від збройного конфлікту. У зв'язку з цим, існує нагальна потреба терміново розширити поняття дітей, які постраждали від конфлікту, взявши за основу ширшу категорію – діти, яких торкнувся конфлікт. Пропонується виділити ключові категорії. До першої категорії віднести дітей районів бойових дій та окупації – внутрішньо переміщених дітей. До другої категорії віднести дітей які проживають на окупованих територіях або у «сірій» зоні, де тривають бойові дії. До третьої категорії дітей комбатантів, тобто учасників бойових дій, серед яких діти, чий батьки загинули або померли, діти учасників бойових дій, враховуючи високий ризик отримання батьками посттравматичного стресового розладу [24].

Особливо гострою є проблема відсутності законодавчого статусу для дитини, чий батько чи матір перебувають у полоні. Це призводить до того, що така дитина та її родина не отримують належної державної допомоги. З огляду на це, критично необхідно внести відповідні зміни щодо категорій дітей, постраждалих від бойових дій, до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Наступну групу нормативно-правових актів у сфері захисту прав дитини складають юрисдикційні акти. Вони виконують функцію реалізації принципу відповідальності за невиконання зобов'язань щодо прав та свобод дітей. Ця група охоплює відповідальність посадових, службових осіб, батьків та осіб, що їх замінюють:

– кодифіковані акти: Сімейний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України;

– спеціальні закони: Закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також акти, що стосуються ратифікації міжнародних протоколів, наприклад, «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми...»

Актуальною проблемою залишається виконання батьками обов'язків щодо виховання та захисту прав своїх дітей:

– адміністративна відповідальність: ст. 184 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, зокрема за ухилення від забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання;

– кримінальна відповідальність: ст. 166 ККУ встановлює відповідальність за злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками обов'язків по догляду, що спричинило тяжкі наслідки.

Акти Верховної Ради України, переважно у формі Постанов, мають значення для визначення стратегічних напрямків державної політики та законодавчого забезпечення прав дитини. Вони часто містять Рекомендації парламентських слухань та затверджують спеціальні доповіді, наприклад, про стан дотримання прав дитини за поданням Уповноваженого ВРУ з прав дитини, а також ухвалюють засади державної політики [41].

Акти Президента України відіграють ключову роль у встановленні пріоритетів та ініціюванні першочергових заходів для захисту прав дитини, включаючи дітей-сиріт, дітей з особливими потребами та обдаровану молодь.

Особливе значення має Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України», який визначив, що сприяння розвитку молодого покоління та захист їхніх прав є найважливішим завданням соціально орієнтованої держави, і вимагав невідкладних дій на виконання міжнародних зобов'язань Конвенції ООН про права дитини [30].

Постанови КМУ є основними підзаконними актами, які безпосередньо регламентують адміністративно-правовий захист та затверджують цільові програми:

Вони встановлюють Порядки провадження діяльності з усиновлення, затверджують Державні цільові соціальні програми: «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» до 2021 року; програми з розвитку дитячого харчування, підтримки молодіжних організацій та регулюють питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах – Постанова № 877 від 15.11.2017 щодо фінансування сімейних форм виховання.

Одним зі стратегічних завдань держави є організація якісного оздоровлення та відпочинку дітей. Проте стан здоров'я дітей в Україні викликає стурбованість, оскільки зберігається тенденція до його погіршення через вплив соціально-економічних, екологічних та психоемоційних негативних факторів.

З огляду на це, для поліпшення ситуації необхідно удосконалювати систему оздоровлення та відпочинку через:

Збільшення кількості соціальних дитячих оздоровчих закладів для малозабезпечених сімей.

Збільшення кількості закладів для дітей з особливими потребами та закладів для оздоровлення сімей з дітьми, які потребують спеціальних умов.

Передбачення відповідного фінансування для цих закладів при формуванні Державного бюджету.

Накази центральних органів виконавчої влади – Мінсоцполітики, МОН, МОЗ, МВС регулюють питання міжвідомчої взаємодії та якості надання соціальних послуг. Зокрема, Наказ про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги бездомним громадянам (19.02.2009) створив ефективний механізм взаємодії, спрямований на профілактику бездомності та покращення якості послуг для безпритульних дітей.

Акти місцевих органів виконавчої влади наприклад, Розпорядження Харківської обласної військової адміністрації та акти органів місцевого

самоврядування реалізують гарантоване державою право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення щодо адміністративно-правового захисту прав дитини.

У Харківській області завдяки урядовій підтримці – Постанова КМУ № 877 та зусиллям місцевої влади, станом на 01.01.2023 року 97,7% дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховуються у таких сімейних формах як опіка/піклування, прийомні сім'ї, ДБСТ, що перевищує середній показник по Україні (близько 96%) та становить 70% від загальної кількості таких дітей. Найпоширенішою формою є опіка та піклування.

Ці дані свідчать про успішну деінституалізацію та пріоритет сімейних форм виховання на місцевому рівні.

2.2 Адміністративно-правовий захист прав дітей в умовах воєнного стану

Система захисту прав дітей є одним із стратегічних пріоритетів державної політики України, що зумовлено як внутрішніми конституційними гарантіями ст. 51 та 52 Конституції України, так і міжнародними зобов'язаннями, насамперед ратифікацією Конвенції ООН про права дитини.

Державна політика у цій сфері ґрунтується на визнанні найкращих інтересів дитини як головного критерію для прийняття всіх рішень, що стосуються дітей. Об'єктом цієї політики є комплекс прав дитини – від права на життя, освіту та здоров'я до права на захист від усіх форм насильства та експлуатації.

Метою державної політики є створення всеохоплюючого, ефективного та скоординованого механізму, який би забезпечував реалізацію, охорону та захист цих прав у правовій, соціальній, освітній та медичній сферах.

Державна політика у сфері захисту прав дитини реалізується через багаторівневу систему законодавства:

- Конституція України закріплює основні соціально-економічні та особисті права дітей;

- Закон України "Про охорону дитинства" є базовим спеціальним актом, який визначає основні засади державної політики, мету, завдання та повноваження органів, що її реалізують;

- Сімейний кодекс України регулює особисті та майнові права дитини у сімейних відносинах, питання опіки, піклування та усиновлення;

- Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси містять норми, що стосуються захисту дітей як потерпілих чи свідків, а також особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх;

- Закон України "Про соціальні послуги", що комплексно регулює сферу соціальних послуг в Україні, цей Закон замінив низку попередніх актів, включаючи значну частину функцій, які раніше регулював Закон "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" і запровадив якісно нову модель надання соціальної підтримки;

- Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування". Цей Закон є одним з ключових нормативно-правових актів у сфері соціального захисту дитинства в Україні. Він визначає правові, організаційні, соціальні засади та державні гарантії щодо надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; влаштування дітей у сімейні форми виховання, матеріального та соціального забезпечення цих дітей та осіб з їх числа; повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у цій сфері. Хоча законодавство постійно оновлюється і в нього регулярно вносяться зміни, особливо останнім часом, у зв'язку з воєнним станом та інтеграцією з іншими законами, основа цього Закону залишається чинною і регулює державну політику щодо захисту дітей, які залишилися без батьківської опіки.

Система захисту прав дітей як об'єкт державної політики передбачає діяльність широкого кола суб'єктів, що забезпечують міжвідомчу взаємодію, вони представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рівень	Основні Суб'єкти	Ключові Функції
Центральний	Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я	Формування стратегії, розробка стандартів, фінансування програм, координація діяльності.
Парламентський контроль	Уповноважений ВРУ з прав людини через Представника з прав дитини	Парламентський контроль, моніторинг дотримання прав, розгляд скарг, превентивна діяльність, адвокація.
Регіональний та місцевий	Обласні та районні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Служби у справах дітей.	Безпосередня реалізація політики, виявлення дітей у складних життєвих обставинах, влаштування дітей-сиріт, соціальний патронаж.
Правосуддя та безпека	Суди, Прокуратура, Національна поліція, органи пробації	Захист прав дитини у судових процесах, розслідування злочинів проти дітей, застосування заходів безпеки.
Спеціалізовані	Центри соціальних служб, заклади освіти та охорони здоров'я, громадські організації	Надання соціальних послуг, психологічна підтримка, освітня функція, реабілітація.

Основні напрямки державної політики у цій сфері охоплюють такі ключові напрямки:

– деінституалізація та реформа інтернатних закладів, а саме перехід від утримання дітей у великих інтернатах до сімейних форм виховання серед яких усиновлення, опіка, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, виключенням залишаються спеціальні інтернати для дітей з вадами розвитку від народження, це діти з ментальними порушеннями, з вадами зору, важкою формою дитячого церебрального паралічу та інші;

– забезпечення права на соціальний захист – надання державних соціальних допомог, пільг та послуг дітям із таких вразливих груп як діти-сироти, діти з інвалідністю, внутрішньо переміщені діти та діти які постраждали від збройних конфліктів;

– впровадження правосуддя, дружнього до дитини, реформування системи правосуддя з метою мінімізації травматизації дитини під час слідчих дій та судових засідань, зокрема, впровадження моделі "Барнахус".

Модель "Барнахус" є ключовим елементом концепції правосуддя, дружнього до дитини, і є пріоритетом для впровадження в Україні цієї моделі, що у перекладі зі шведської означає "Дім дитини", – це мультидисциплінарна та міжвідомча модель для роботи з дітьми, які стали жертвами або свідками насильства та жорстокого поводження. Ця модель стандартизована відповідно до Керівництва Ради Європи про правосуддя дружнього до дитини.

Основна мета моделі "Барнахус" – мінімізувати повторну травматизацію дитини та попередити віктимізацію під час взаємодії з системою правосуддя, охорони здоров'я та соціального захисту. Працює це за принципом "Одна кімната, одна розповідь". Замість того, щоб дитина багаторазово переказувала травматичний досвід різним фахівцям (поліції, лікарю, соціальному працівнику, прокурору), усі необхідні процесуальні та допоміжні дії відбуваються в одному спеціально обладнаному, безпечному та дружньому просторі, що зазначено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Характеристика	Зміст
Міжвідомча співпраця	Фахівці різних сфер (поліція, прокуратура, суд, соціальні служби, медицина) працюють у команді та узгоджують дії.
Спеціалізоване інтерв'ю	Допит дитини проводить лише один раз спеціально навчений фахівець, так званий інтерв'юер, у присутності психолога, використовуючи спеціальні, не травмуючі методики.
Комплексний підхід	Одночасно з процесуальними діями надається медичний огляд, психологічна допомога та соціальний супровід.
Безпечне середовище	Приміщення обладнані як домашня, неформальна атмосфера, що допомагає дитині почуватися безпечно. Інтерв'ю записується на відео, щоб уникнути повторного допиту в суді.

Впровадження "Барнахус" в Україні є частиною реформи правосуддя та виконання зобов'язань перед міжнародними партнерами, зокрема в рамках згаданого нами Проєкту Ради Європи.

З огляду на велику кількість дітей, які постраждали від воєнних злочинів, домашнього насильства та сексуальної експлуатації під час збройного конфлікту, ця модель є критично важливою для:

- ефективного документування злочинів проти дітей;
- надання негайної та якісної психологічної допомоги;
- посилення захисту прав дитини на стадії досудового розслідування.

В умовах повномасштабної війни державна політика у сфері захисту прав дітей зіткнулася з безпрецедентними викликами до яких можемо віднести масове внутрішнє переміщення, збільшення кількості дітей, які втратили батьківське

підкування, та необхідність термінової психосоціальної підтримки. Це вимагає оперативного внесення змін до законодавства, зміцнення спроможності служб у справах дітей та тісної взаємодії з такими міжнародними партнерами як ЮНІСЕФ та Рада Європи для відновлення прав та інтересів постраждалих дітей.

Триваюча ескалація воєнних дій на території України генерує безпрецедентний комплекс системних викликів для функціонування держави, зокрема у сфері соціального захисту та забезпечення прав людини. Пріоритетного значення набуває необхідність гарантування захисту прав найбільш уразливих соціальних категорій, серед яких діти посідають центральне місце.

Одним із найбільш гострих та невідкладних завдань, що вимагають негайної наукової розробки та практичної імплементації, є формування дієвого та всеохопного адміністративно-правового механізму захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

Об'єктивна реальність воєнної агресії, яка стала трагічним випробуванням для України, неминуче обумовлює виникнення значного масиву критичних ризиків, що загрожують життю, здоров'ю, свободі та недоторканості дитячого населення. Йдеться про потенційні катастрофічні наслідки у долі українських дітей, спровоковані такими чинниками, як:

- примусове внутрішнє переміщення та втрата постійного місця проживання;
- сирітство або втрата батьківського піклування, спричинена загибеллю або зникненням законних представників;
- обмежений або повний брак доступу до базових засобів життєзабезпечення – продуктів харчування, чистої води, предметів першої необхідності;
- критичне ускладнення доступу до якісних освітніх та медичних послуг, включаючи психологічну допомогу;
- підвищення ризику експлуатації, торгівлі людьми та залучення до протиправної діяльності.

З огляду на це, держава, як головний гарант прав дитини, згідно з принципами міжнародного права та національним законодавством, несе конституційний обов'язок щодо невідкладного та ефективного реагування. Це зобов'язання вимагає не лише наявності теоретично розробленої системи, але й активного впровадження в управлінську практику комплексу превентивних та відновлювальних заходів. Метою цих заходів є максимальна мінімізація вищезазначених соціальних та правових ризиків та забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах надзвичайної ситуації.

У відповідь на виклики, спричинені широкомасштабною агресією, українська держава вжила низку невідкладних заходів інституційного характеру. Важливим кроком у формуванні адміністративно-правового механізму захисту прав дитини стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». [42].

Згідно з положеннями зазначеної Постанови, утворений Координаційний штаб функціонує як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України. Його ключова місія полягає у забезпеченні ефективної міжвідомчої координації діяльності суб'єктів владних повноважень на різних рівнях.

Головною метою діяльності Координаційного штабу є консолідація зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних структур та органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Провідні завдання Координаційного штабу охоплюють такі критичні напрями:

- координація евакуаційних заходів, яка полягає у забезпеченні узгодженості дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування, щодо організації безпечної евакуації дітей із зон активних бойових дій або територій, які перебувають під постійним обстрілом;

- сприяння оперативному реагуванню шляхом розробки та наданні рекомендацій щодо невідкладних заходів, спрямованих на запобігання порушенням прав дітей та мінімізацію негативних наслідків війни;

- моніторинг та аналіз ситуації у вигляді збору, узагальненні та аналізу інформації про факти порушення прав дітей, їхній стан, потреби та переміщення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Таким чином, створення Координаційного штабу № 302 є індикатором пріоритетності захисту дитячого населення на державному рівні та слугує центральною платформою для синхронізації дій усіх залучених суб'єктів у цій життєво важливій сфері.

Деталізація повноважень, визначених Постановою № 302, демонструє комплексний підхід до реалізації захисних функцій держави. Діяльність Координаційного штабу охоплює весь спектр закладів та форм влаштування дітей – від тих, що перебувають у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я до структур, підпорядкованих Міноборони, а також тих, чия робота забезпечується недержавними організаціями.

Одним із найбільш критичних напрямів роботи Штабу є забезпечення фізичної безпеки дитячого населення через організоване переміщення та подальше влаштування. Ці завдання мають найвищий пріоритет:

- організація безпечної евакуації шляхом координації дій центральних та місцевих органів влади щодо виведення дітей з небезпечних територій. Цей процес охоплює всі категорії вразливих груп, зокрема дітей з інвалідністю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми їхнього влаштування у закладах цілодобового перебування, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та патронатних сім'ях;

- створення безпечних умов шляхом забезпечення необхідних умов для перебування дітей у безпечних регіонах України;

- координація розміщення та потреб дітей шляхом узгодження заходів щодо розміщення, соціального забезпечення та задоволення першочергових

потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, а також тих, які були переміщені у держави тимчасового чи транзитного перебування.

Правовий захист та міжнародний контроль є ключовим блоком функцій для гарантування прав дітей, які виїхали за межі України, та забезпечення їхнього майбутнього повернення до них відносяться:

- консульський облік та контроль шляхом здійснення контролю за обов'язковою постановкою на консульський облік дітей у країнах їхнього тимчасового влаштування. Це включає визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, які виникають під час цієї процедури;

- забезпечення повернення шляхом формування стратегій для забезпечення повернення дітей в Україну після припинення або значного зниження інтенсивності воєнних дій;

- моніторинг соціальних стандартів шляхом здійснення моніторингу дотримання соціальних стандартів та прав дітей як на території України, так і в державах їхнього тимчасового перебування;

- оперативне вирішення проблем шляхом визначення способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини та прийняття оперативних рішень.

Окрема увага приділяється комунікаційній та управлінській діяльності, що має на меті підвищення прозорості та ефективності роботи Штабу закладів для дітей всіх типів, форм власності та підпорядкування, включаючи структури, підзвітні Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти, Міністерство охорони здоров'я, Міноборони, МКІП, Міністерство молоді і спорту, а також ті, що діють за підтримки недержавних організацій, а також інформуванню громадян України та міжнародної спільноти щодо актуального становища та потреб у захисті дітей в умовах воєнного стану та поширення інформації про власну діяльність.

За період функціонування Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану було досягнуто значних результатів у сфері оперативного та стратегічного забезпечення прав дитини. Ключовим

досягненням стало нормативно-правове закріплення процедур переміщення найбільш вразливих груп.

Координаційним штабом було розроблено та ініційовано прийняття алгоритму евакуації, який отримав своє офіційне затвердження у Постанові Кабінету Міністрів України від 27 березня 2022 р. № 385 «Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану» [6]. Цей алгоритм є основоположним документом, що регламентує процедуру переміщення дітей та осіб, які постійно проживали або були зараховані до закладів різних типів та форм власності, розташованих у зоні активних бойових дій або прилеглих до неї територіях та забезпечення розміщення, належного догляду та виховання цих категорій дітей на нових, безпечних місцях перебування.

Паралельно з нормативною роботою, штаб активно розвиває інструментарій для моніторингу та оперативного реагування, що свідчить про перехід до цифровізації процесів захисту прав дитини в умовах надзвичайного стану.

Штабом забезпечено безперервний моніторинг потреб в евакуації не лише дітей у закладах, але й тих, хто перебуває у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, сім'ях опікунів та патронатних вихователів. Систематично відстежуються всі переміщення та евакуації цих дітей та сімей як у межах України, так і за кордон.

З метою підвищення ефективності та прозорості процесів розроблено технічне завдання для створення спеціалізованої електронної системи моніторингу переміщень та евакуації дітей на базі Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Діти». Запущено спеціальний інформаційний ресурс, зокрема чат-бот у Telegram «Дитина не сама», що слугує засобом оперативної комунікації та інформування громадськості [11].

Таким чином, діяльність Координаційного штабу охоплює триєдиний підхід: створення нормативної бази, забезпечення організованої евакуації та

впровадження інноваційних цифрових інструментів для ефективного захисту дитячого населення.

Підсумовуючи, можна констатувати, що механізм адміністративно-правового захисту прав дітей в умовах воєнного стану базується на інституційному фундаменті, ключовим елементом якого виступає Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Його діяльність має стратегічний характер, охоплюючи консультативно-дорадчу, координаційну та моніторингову функції на загальнодержавному та міжвідомчому рівнях [1].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

3.1 Напрями вдосконалення законодавства у сфері захисту прав дітей в Україні

Повномасштабна агресія російської федерації суттєво ускладнила ситуацію у сфері захисту прав дитини. Попри ці виклики, Україна незмінно дотримується європейських стандартів. Пріоритетним завданням Уряду залишається забезпечення права кожної дитини на виховання в сімейному колі, незважаючи на воєнний стан.

Забезпечення всебічного захисту прав та інтересів дитини є не лише конституційним обов'язком держави, але й стратегічною інвестицією в людський капітал та майбутнє суспільства. Попередні розділи роботи дозволили здійснити комплексний аналіз чинної нормативно-правової бази та ідентифікувати ключові проблеми правозастосовної практики та інституційної невідповідності, які гальмують ефективність державної політики у сфері захисту прав дітей.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах, коли Україна проходить етапи військової агресії та подальшого відновлення, що породжує нові, безпрецедентні виклики, такі як внутрішнє переміщення, психологічна травматизація та сирітство. Відтак, державна політика вимагає не просто коригування, а глибокої системної модернізації.

В межах переговорного процесу про вступ до Європейського Союзу Україна постійно працює над змінами законодавства у сфері захисту дитинства. Попри часткову відповідність законодавства нормам ЄС, держава продовжує активні реформи навіть в умовах повномасштабної агресії російської федерації.

Ключовим викликом стала війна. Міністерство соціальної політики удосконалило правила евакуації дітей та розширило статус «дитини, що

постраждала від війни» на всіх маленьких українців, незалежно від регіону проживання.

Головний стратегічний напрямок реформування інституційних закладів та право дитини на сім'ю. Влада працює над тим, щоб діти з інституцій переходили в родини. Для цього спрощується механізм усиновлення, підтримуються патронатні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, але після передачі фінансування від Міністерства соціальної політики до пенсійного фонду України патронатним сім'ям та будинкам сімейного типу з'явилися великі заборгованості по виплатам.

Захист прав дітей залишається ключовим елементом міжнародного та національного права, однак повномасштабна війна суттєво ускладнила роботу правозахисних механізмів в Україні. Діти щоденно стикаються з прямими загрозами життю та здоров'ю від фізичного насильства та втрати близьких до вимушеного переміщення [8].

Президентка Всеукраїнської фундації "Захист прав дітей" Євгенія Павлова, посилаючись на дані Офісу генпрокурора України розповіла, що станом на кінець травня 2025 року кількість дітей, які постраждали від країни-терориста російської федерації, з початку повномасштабного вторгнення, становить 2590. З яких 1960 дітей зазнали поранень та каліцтва різного ступеня тяжкості, нажаль 630 було вбито і на теперішній час їх чисельність значно збільшується.

"На нашу думку, постраждалими від війни є всі діти України без винятку. За дослідженням ЮНІСЕФ, кожна п'ята дитина в Україні зазнала втрати близьких, рідних. Діти народжуються і виростають, не знаючи, як це жити у мирному суспільстві, без війни", – наголосила Є. Павлова.

Найбільша кількість постраждалих зафіксована у прифронтових регіонах. Станом на 14 квітня 2025 року у Донецькій – 638, Харківській – 480, Дніпропетровській – 228, Херсонській – 203, Київській – 136, Запорізькій – 170, Миколаївській – 118, Сумській – 132. На сьогодні ці цифри майже подвоїлись [19].

Попри воєнні виклики, захист прав дитини є фундаментальним принципом державної політики України. Цей пріоритет, що стосується майбутнього нації, підтверджений включенням відповідних ініціатив до законодавчого Плану Верховної Ради на 2025 рік [20].

Положення щодо захисту прав дитини знайшли своє відображення у Плані пріоритетних дій Уряду на 2025 рік (пп. 265, 356), Спеціальній доповіді Уповноваженого ВР з прав людини та відповідних актах органів місцевого самоврядування. Водночас, на нашу думку, необхідно додатково акцентувати увагу на окремих важливих аспектах цієї проблематики [21].

Варто зазначити що вже прийнято та підписано Президентом важливий закон у сфері захисту прав та підтримки дітей «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки сімей з дітьми та створення умов, які сприяють поєднанню батьківства з професійною діяльністю», який набуває чинності саме з 1 січня 2026 року. Це свідчить про те, що робота у сфері захисту дітей є пріоритетною. Цей Закон, який набуває чинності з 1 січня 2026 року, передбачає значні зміни, а саме:

- одноразова допомога при народженні дитини збільшується до 50 000 грн на кожну дитину;
- щомісячна допомога по догляду встановлюється у вигляді щомісячної виплати особам, які доглядають дитину до одного року, у розмірі 7 000 грн, для дітей з інвалідністю 10 500 грн.;
- допомога "єЯсла" передбачає запровадження виплат (до 8 000 грн) для тих, хто виходить на роботу після досягнення дитиною 1 року, з метою поєднання батьківства з професійною зайнятістю;
- продовження програм «Пакунок малюка» та «Пакунок школяра» (5 000 грн для першокласників).

Крім того, законопроектна робота у 2026 році, ймовірно, буде зосереджена на таких напрямках, продовжуючи вже розпочаті проекти як правосуддя, дружнє до дитини, що передбачає удосконалення механізмів захисту дітей від усіх форм

насильства та забезпечення відповідності українського правосуддя стандартам Ради Європи, що особливо актуально в умовах збройної агресії).

Посилюється соціальний захист дітей-сиріт. Можливе внесення змін до чинного Закону "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт..." для підвищення ефективності їх влаштування та соціальної підтримки.

Доцільно виділити проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегулювання.

Незважаючи на існуючу політику, система захисту прав дитини стикається з низкою інституційних та функціональних проблем.

Насамперед, велика кількість органів та інституцій, відповідальних за захист дітей, призводить до дублювання функцій та компетенцій, а також до недостатньої координації дій між державними установами різного підпорядкування, посадовими особами, громадськими та міжнародними організаціями.

Крім того, існують суттєві проблеми кадрового забезпечення у вигляді нестачі фахівців у державних установах, що, разом із непослідовністю політики через часту зміну кадрового складу, спричиняє втрату інституційної пам'яті через відсутність аналізу попередніх напрацювань. Ці проблеми посилюються обмеженим фінансуванням державних програм.

Окремої уваги потребує взаємодія з громадським сектором: спостерігається недостатнє залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень та недосконалість механізмів зворотного зв'язку між ними і державними інституціями.

Нарешті, недостатній моніторинг законодавства перед прийняттям чи внесенням змін до актів призводить до неузгодженості та дублювання певних законодавчих положень.

З огляду на виявлені недоліки, в Україні існує нагальна потреба вжити заходів, спрямованих на системне вдосконалення політики у сфері захисту прав дітей, а саме:

- забезпечення системного моніторингу законодавства у сфері захисту прав дітей, що значно підвищить якість та узгодженість законодавчих актів, змін та доповнень;

- удосконалення механізмів моніторингу діяльності та звітності уповноважених посадових осіб щодо дотримання прав дітей, особливо в умовах війни, для посилення їхньої відповідальності;

- посилення співпраці з громадськими та міжнародними організаціями, включаючи їхнє активне залучення до процесу прийняття рішень, надання допомоги та підтримки дітям, а також підсилення механізмів зворотного зв'язку;

- підвищення обізнаності дітей та їхніх батьків через системне інформування про наявні права та механізми їхнього захисту;

- подальший розвиток мережі кризових центрів та служб підтримки для надання комплексної психологічної допомоги, соціальних послуг та правового захисту дітям, які постраждали від війни [3].

Захист прав дитини, як фундаментальний пріоритет та інвестиція у майбутнє нації, визначений основою державної політики України. Ця стратегічна позиція залишається незмінною попри всі воєнні виклики та загрози і закріплена в усіх ключових нормативно-правових актах та документах Верховної Ради, Кабінету Міністрів та органів місцевого самоврядування.

Однак, існує низка інституційних та функціональних проблем, які потребують негайного врегулювання. До них належать:

- дублювання функцій та компетенцій внаслідок наявності значної кількості відповідальних органів;

- недостатня координація дій між державними структурами та громадськими організаціями;

- обмежене залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень;

- проблеми кадрового забезпечення профільних установ.

Враховання запропонованих заходів сприятиме удосконаленню державної політики у сфері захисту дітей в умовах війни. Це передбачає:

- забезпечення системного моніторингу законодавства;
- посилення механізмів моніторингу та звітності уповноважених посадових осіб;
- підвищення обізнаності дітей та батьків про їхні права;
- активізацію співпраці з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями;
- розвиток мережі кризових центрів і служб підтримки для надання психологічної, соціальної та правової допомоги постраждалим дітям.

З метою підвищення ефективності правового забезпечення захисту прав дітей в умовах гібридних загроз та удосконалення національного законодавства, пропонується реалізувати наступні заходи:

- розробити та прийняти комплексний підзаконний або спеціальний нормативно-правовий акт, наприклад, державну цільову програму або зміни до Закону України «Про охорону дитинства» щодо захисту прав дітей в умовах надзвичайного або воєнного стану, зокрема з урахуванням інформаційних та кібернетичних загроз;
- внести зміни до Кримінального та Адміністративного кодексів України для посилення відповідальності за цілеспрямоване поширення дезінформації, пропаганди ненависті чи насильства, спрямованої на свідомість дітей, а також за кібербулінг та інші форми агресії в цифровому просторі, тобто повинна бути юридична відповідальність за кіберзагрози;
- закріпити на законодавчому рівні обов'язкове включення курсів з медіаграмотності, цифрової гігієни та кібербезпеки до освітніх програм усіх рівнів, а також розробити державні стандарти безпечного освітнього цифрового середовища;
- створити постійно діючий міжвідомчий координаційний штаб або робочу групу на рівні Кабінету Міністрів України, до складу якого увійдуть представники Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки, МВС, СБУ та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Завданням цього штабу має стати оперативне реагування на нові гібридні загрози, моніторинг та розробка спільних програм захисту;

– забезпечити державне фінансування та розвиток мережі спеціалізованих центрів надання безоплатної психологічної та психосоціальної підтримки дітям та їхнім сім'ям, які постраждали від гібридних загроз, зокрема, внутрішньо переміщеним особам та дітям, які перебували на окупованих територіях.

– ініціювати на міжнародному рівні, зокрема, в рамках ООН та Ради Європи обговорення необхідності чіткішого визначення гібридних загроз як підстави для застосування механізмів захисту прав дитини, передбачених Міжнародним гуманітарним правом, з метою притягнення до відповідальності держав-агресорів за шкоду, завдану дітям інформаційними, кібернетичними засобами.

– посилити співпрацю з міжнародними організаціями щодо розробки та впровадження ефективних програм реінтеграції та відновлення прав дітей, примусово переміщених або депортованих, з акцентом на їхнє право на ідентичність, громадянство та сімейні зв'язки.

3.2 Шляхи оптимізації законодавчого забезпечення прав дітей в Україні

Права дитини є фундаментальною категорією, що відображає ступінь гуманності та цивілізованості будь-якої держави. Забезпечення повноцінного захисту та реалізації прав дітей є пріоритетним завданням для України, закріпленим як на конституційному рівні, так і у міжнародних зобов'язаннях, зокрема через ратифікацію Конвенції ООН про права дитини.

Незважаючи на значні зусилля, докладені з моменту здобуття незалежності для формування національної законодавчої бази, що регулює цю сферу, існуюча система законодавчого забезпечення прав дітей все ще стикається з низкою системних викликів. Ці виклики були значно посилені в умовах повномасштабної військової агресії, яка спричинила масштабні порушення прав

дітей, включаючи право на життя, захист від насильства, освіту та медичне обслуговування, а також питання, пов'язані з внутрішнім переміщенням, сирітством та викраденням.

Актуальність цього підрозділу полягає у критичній необхідності не просто адаптації наявних норм, а у комплексній оптимізації законодавчих механізмів, щоб вони відповідали реальним потребам сьогодення, міжнародним стандартам та забезпечували ефективну та оперативну реакцію на нові загрози. Існуючі прогалини, колізії та недоліки у правозастосовній практиці часто призводять до затягування процесів захисту, недостатньої координації між органами влади та ускладнень у реалізації гарантованих державою прав.

Заслужують на увагу такі напрямки оптимізації, як гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу та найкращими світовими практиками, цифровізація процесів захисту прав, посилення юридичної відповідальності за порушення прав дитини, вдосконалення механізмів соціального захисту та опіки, а також підвищення ролі та повноважень інституцій, які спеціалізуються на захисті прав дітей.

Запропоновані рекомендації є критично важливими для формування чіткої дорожньої карти законодавчих змін, спрямованих на створення непереборного правового щита для кожної дитини в Україні.

Адаптація законодавства про захист персональних даних дітей відповідно до Загального регламенту про захист даних ЄС є одним із найважливіших і найсучасніших напрямків оптимізації українського законодавства.

Захист персональних даних дітей виходить за рамки загального права на приватність, оскільки ця категорія суб'єктів потребує особливої уваги та посиленого захисту через їхню вразливість, обмежену здатність розуміти ризики обробки даних та наслідки надання згоди.

Чинне українське законодавство, зокрема Закон України "Про захист персональних даних", хоча й встановлює загальні принципи, потребує суттєвої гармонізації з вимогами Регламенту ЄС № 2016/679 (GDPR), який містить спеціальні та жорсткіші правила щодо даних неповнолітніх.

Загальний регламент про захист даних ЄС встановлює, що для законної обробки даних дитини, яка користується послугами інформаційного суспільства, наприклад, соціальні мережі або ігрові платформи, потрібна згода батьків або опікунів. Базовий вік у Європейському Союзі встановлено на рівні 16 років, з можливістю зниження державами-членами до 13 років.

В Україні необхідно на законодавчому рівні чітко встановити "вік цифрової згоди", з обов'язковим запровадженням механізмів надійної верифікації віку користувача та отримання підтвердженої згоди батьків або опікунів для дітей, молодших за цей вік. Інформація про обробку даних, яка надається дитині, має бути викладена чіткою, простою та зрозумілою мовою, адаптованою до її вікової групи, щоб дитина могла усвідомити, на що дає згоду. На законодавчому рівні потрібно визначити зобов'язання для операторів, які збирають дані дітей в освітній, медичній та розважальній сферах, розробляти дитячі політики конфіденційності (Child-Friendly Privacy Policies).

Потребують введення юридичні вимоги до розробників освітніх платформ, застосунків та онлайн-ігор, орієнтованих на українських дітей, вони повинні застосовувати найвищі стандарти захисту, мінімізуючи збір даних та забороняючи їхнє використання для цільової реклами.

У контексті воєнних дій, особливо гостро стоїть питання захисту чутливих даних дітей-ВПО, дітей-сиріт, дітей з інвалідністю та медичної інформації.

Виникає необхідність у розробці спеціальних підзаконних актів, які б регулювали обробку цих категорій даних державними органами та гуманітарними місіями, забезпечуючи максимальну анонімізацію та обмеження доступу. Впровадження цих норм дозволить Україні не лише виконати свої євроінтеграційні зобов'язання, але й суттєво підвищити рівень довіри до цифрового середовища та захистити найвразливіших членів суспільства від неправомірного використання їхньої особистої інформації.

Комітет ООН з прав дитини є незалежним органом експертів, який контролює виконання Конвенції ООН про права дитини державами-учасницями. Рекомендації Комітету, які надаються Україні після періодичних звітів, являють

собою кваліфіковану оцінку прогалін у національному законодавстві та правозастосовній практиці. Системне імплементація цих рекомендацій є прямим шляхом до оптимізації законодавчого забезпечення прав дітей, оскільки вони вказують на конкретні сфери, де Україна не відповідає міжнародним стандартам.

Шляхи оптимізації через роботу з рекомендаціями дозволять на законодавчому рівні здійснити закріплення механізму постійного моніторингу та систематичної ревізії національного законодавства одразу після отримання Заключних спостережень Комітету.

Виникає необхідність у створенні міжвідомчої робочої групи за участі Верховної Ради, Уряду та Уповноваженого з прав дитини. Це потрібно для розробки Національного плану дій із чіткими термінами та відповідальними виконавцями.

Для посилення інституційного механізму моніторингу необхідно на законодавчому рівні розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – Омбудсмана, як національної інституції, яка відповідає Паризьким принципам і має прямий мандат на моніторинг виконання рекомендацій Комітету.

Це передбачає забезпечення Омбудсмана достатніми фінансовими, людськими та незалежними ресурсами для проведення ефективних розслідувань та оцінки впливу законодавчих змін на права дітей.

Через військову агресію, Комітет ООН надає особливі рекомендації щодо захисту дітей у зонах конфлікту, психосоціальної підтримки, освіти та ідентифікації жертв тому потрібне негайне законодавче реагування на ці екстрені рекомендації, включаючи прискорене прийняття законів, що регулюють захист дітей від викрадення або депортації, та надання їм статусу постраждалих.

Враховання Україною рекомендацій Комітету ООН це не просто виконання міжнародних зобов'язань, а інструмент підвищення якості національної правової політики та усунення найбільш вразливих місць у системі захисту прав дитини.

Військова агресія проти України створила безпрецедентну кризу у сфері захисту прав дітей, вимагаючи невідкладних та комплексних законодавчих рішень. Існуючі норми, розроблені переважно для мирного часу, виявилися недостатньо гнучкими та недостатньо потужними для ефективної протидії масовим порушенням прав дитини та швидкої адаптації до умов внутрішнього переміщення, окупації та сирітства.

Чинне законодавство про статус дітей війни є фрагментарним і не повністю охоплює всі категорії постраждалих, зокрема тих, хто пережив психологічне насильство, перебував у окупації або був свідком бойових дій. Необхідно удосконалення критеріїв та спрощення процедур надання цього статусу та чітке визначення розширеного переліку гарантованих державою пільг та таких послуг як медична, психосоціальна допомога та освітні преференції, які автоматично надаються після встановлення статусу.

Потрібно запровадження законодавчих норм, що дозволяють збір та фіксацію доказів злочинів проти дітей, а саме загибель батьків, руйнування житла та поранення в електронній формі з використанням міжнародних стандартів доказування. Це критично для майбутніх судових процесів на національному та міжнародному рівнях.

Доцільно створення державного Фонду для компенсації шкоди, заподіяної дітям та їхнім сім'ям внаслідок агресії, з чіткими законодавчо визначеними джерелами фінансування та прозорим механізмом виплат.

Гостро постало питання з вдосконаленням механізмів міжнародного розшуку та повернення дітей. Необхідне законодавче закріплення Єдиного державного реєстру викрадених та примусово переміщених дітей.

Важливо удосконалити взаємодію між українськими правоохоронними органами, Міжнародним кримінальним судом та міжнародними організаціями. Необхідно терміново адаптувати Кримінальний кодекс для чіткого визначення депортації та незаконного переміщення дітей як окремого воєнного злочину із найсуворішими санкціями. Особливо важливо посилення та чітке визначення кримінальної відповідальності для осіб, які сприяють або беруть участь у

"перевихованні" українських дітей на тимчасово окупованих територіях або в російській федерації, розглядаючи такі дії як елементи геноциду та порушення права на ідентичність.

Ефективна ювенальна юстиція є ключовою ознакою зрілої правової системи, оскільки вона забезпечує спеціалізований та дружній до дитини підхід як до дітей-правопорушників, так і до дітей-жертв чи свідків злочинів. Оптимізація законодавства у цій сфері вимагає відходу від карального підходу на користь ресоціалізації, відновлення та захисту. Для цього необхідне створення спеціалізованих ювенальних судів та визначення чіткої структури та компетенції ювенальних судів. Судді, які розглядають справи неповнолітніх, повинні проходити спеціалізовану підготовку з дитячої психології, педагогіки та міжнародного права. Це забезпечить, що рішення, які стосуються свободи та долі дитини, будуть ухвалюватися з урахуванням найкращих інтересів дитини як головного критерію. Для всіх працівників системи ювенальної юстиції повинно постійно здійснюватися навчання. Це гарантує, що перше спілкування дитини з правоохоронною системою буде максимально травмобезпечним.

Доцільно запровадження посиленої кримінальної та адміністративної відповідальності, а саме перегляд санкцій за злочини проти статевої свободи та недоторканності дітей. Посилення покарань, особливо щодо злочинів, вчинених із використанням інтернету, включаючи визначення та криміналізацію грумінгу як окремого складу злочину в Кримінальному кодексі України. Законодавче запровадження хімічної кастрації, або інших примусових медичних заходів для осіб, які вчинили тяжкі статеві злочини проти дітей, як додаткової гарантії безпеки суспільства після їхнього звільнення.

Реалізація цих інституційних та процедурних змін забезпечить перехід від реактивного захисту прав дітей до проактивного управління та системного запобігання порушенням. Комплексна оптимізація законодавчого поля є невід'ємною частиною європейського курсу України та її зобов'язань перед власними громадянами – дітьми.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі успішно вирішено актуальне науково-практичне завдання яке полягає у ґрунтовному дослідженні сутності та особливостей публічної політики у сфері захисту прав дітей, а також у розробці пропозицій щодо удосконалення державної політики та законодавчого забезпечення захисту прав дітей.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі ключові висновки та практичні рекомендації.

Встановлено, що права дитини є комплексною та пріоритетною категорією, яка вимагає спеціалізованого підходу, що ґрунтується на принципі найкращих інтересів дитини. Права дитини в Україні визначені як ключовий об'єкт правового захисту, що закріплено Конституцією та міжнародними договорами. Однак, наявна законодавча база вимагає чіткішої диференціації прав та посилення гарантій їхньої реалізації, особливо в контексті нових загроз.

Проаналізовано зарубіжний досвід в наслідок чого підтверджено необхідність переходу України до проактивної моделі захисту прав. Особлива увага має бути приділена імплементації моделі "Barnahus" – дружньої до дитини юстиції та стандартів з вимогами Регламенту ЄС № 2016/679 GDPR для посиленого захисту персональних даних неповнолітніх.

Досліджено, що державна політика у сфері захисту прав дітей, хоча й є багатовекторною, стикається із такими системними викликами як фрагментація та дублювання функцій між різними органами державної влади та місцевого самоврядування; недостатньою спеціалізацією кадрів у сфері ювенальної юстиції; бюрократичними перешкодами в оформленні соціального захисту, особливо для дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії.

Обґрунтовано необхідність комплексної оптимізації правового інструментарію, що регулює захист прав дітей та сформульовано конкретні пропозиції, які включають:

– внесення змін до Кримінального кодексу щодо криміналізації грумінгу та посилення відповідальності за воєнні злочини проти дітей (незаконна депортація, насильницьке усиновлення).

– запровадження механізму "Тимчасової термінової опіки" у законодавство для спрощення захисту дітей у надзвичайних ситуаціях та воєнний час;

– створення Єдиного цифрового реєстру дітей та послуг, що ними отримуються, для усунення колізій та забезпечення прозорості;

– законодавче закріплення гарантій права дитини бути вислуханою та обов'язкової психологічної підтримки у судових та адміністративних процесах;

– розширення повноважень інституту Уповноваженого з прав дитини для забезпечення його незалежності та ефективного контролю.

Встановлено, що існуюче національне законодавство, попри свою розгалуженість, містить значні прогалини та колізії, що ускладнюють правозастосовну практику. Ключовим стратегічним напрямком є прискорення гармонізації з правом Європейського Союзу, зокрема в частині захисту персональних даних дітей відповідно до стандартів GDPR, а також безумовне врахування Заключних спостережень Комітету ООН з прав дитини як основи для подальших законодавчих ініціатив.

Підтверджено критичну необхідність запровадження спеціального правового режиму для дітей, постраждалих від збройної агресії. Це включає законодавче закріплення розширеного Статусу "дитини війни", спрощення процедур опіки для родичів внутрішньо переміщених осіб та, найголовніше, посилення Кримінального кодексу для ефективної протидії незаконній депортації та викраденню дітей.

Визнано, що система ювенальної юстиції потребує комплексного реформування. Це передбачає не лише посилення відповідальності за тяжкі злочини проти дітей, особливо в кіберпросторі та криміналізацію грумінгу, але й інституційну спеціалізацію – ювенальні суди, прокурори та гуманізацію через

впровадження механізмів відновного правосуддя та моделі Barnahus для захисту дітей-жертв від повторної травматизації.

Встановлено, що ключовим процедурним механізмом є цифровізація. Створення Єдиного національного цифрового реєстру дітей дозволить ліквідувати фрагментацію даних, забезпечити прозорість розподілу ресурсів та оперативність у наданні соціальних послуг.

Для забезпечення ефективності застосування норм права необхідно посилити інституційний контроль, зокрема, шляхом розширення повноважень Уповноваженого з прав дитини та законодавчого закріплення безумовного права дитини бути вислуханою у всіх процесах, що її стосуються (стаття 12 Конвенції ООН).

Таким чином, досягнення високого рівня захисту прав дітей в Україні потребує не лише прийняття нових законів, а й інституційної реорганізації та впровадження сучасних цифрових та ювенально-орієнтованих процедур, що відповідатимуть європейським стандартам та викликам воєнного часу. Оптимізація законодавчого забезпечення прав дітей в Україні вимагає одночасного застосування трьох ключових векторів: міжнародно-правової інтеграції, кризового реагування у контексті війни та інституційно-процедурної модернізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анпілогов О. В. Адміністративно-правовий захист прав дітей в умовах воєнного стану. Матеріали Науково-практичної конференції «Соціально-правові аспекти захисту прав дітей» Х. 2022. ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 190с. URL:<http://www.repository.hneu.edu.ua>. (дата звернення 27.10.2025).
2. Бородин І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : монографія. Херсон : ОЛДІ. Плюс, 2003. 218 с.
3. Виклики у сфері захисту дітей у період воєнного стану. Вебсайт Благодійного фонду «Право на захист». URL: <https://r2p.org.ua/page/vyklyky-u-sferi-zakhystu-ditei-u-period-voiennoho-stanu>. (дата звернення 20.10.2025).
4. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2000. 17 с.
5. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text. (дата звернення 23.11.2025).
6. Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 2022 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
7. Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67.
8. Коваль І. М. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 66-71. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31656/12.pdf>. (дата звернення 29.10.2025).

9. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. С. 257-258.

10. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 із змінами. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 20.11.2025).

11. Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. 30 днів роботи. URL: <https://ombudsman.gov.ua/-storage/app/media/uploadedfiles/finalkoordinatsiiniishtabzpitanzakhistupravditinivu movakh.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).

12. Костіна Е. В. Сутність основних детермінантів адміністративно-правового захисту прав дитини. Митна справа. 2022. № 1(79). Частина 2. Книга 1. С. 116–121.

13. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмена: теорія і практика. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. С. 36.

14. Марцеляк О. В. Контрольно-наглядові органи в контексті механізму забезпечення основних прав і свобод громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 1997. С. 12.

15. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 53–57.

16. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству / за заг. ред. А.О. Галая. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

17. Міжнародні стандарти та досвід інших країн із захисту прав дітей, постраждалих внаслідок збройних конфліктів. URL: [https://archive.r2p.org.ua > uploads](https://archive.r2p.org.ua/uploads). (дата звернення 20.11.2025).

18. Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2010. С. 16.

19. Павлова Є. В. Дані ювенальних прокурорів України. URL: <https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-za-minuliy-rik-kilkist-postrazhdalikh-vid-viyni-ditey-v-ukraini-zrosla-na-50-pavlova>. (дата звернення 23.11.2025).

20. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік : Затверджено Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4228-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4228-20#n14>. (дата звернення 15.11.2025).

21. План пріоритетних дій Уряду на 2025 рік : Затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2025 року № 131-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2025-rik-180225-131r>. (дата звернення 24.11.2025).

22. Положення Про Департамент моніторингу додержання прав дитини Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 10.07.2023 року. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%>. (дата звернення 15.11.2025).

23. Положення Про Департамент моніторингу додержання прав дитини Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 10.07.2023 року. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%D0%B5%D0%BF%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf>. (дата звернення 13.11.2025).

24. Презентація дослідницького звіту «Війна і діти» URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/2789920-vijna-i-diti-zahist-prav-ditej-aki-postrazdali-vnaslidok-konfliktu-v-ukraini.html>. (дата звернення 17.11.2025).

25. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23. 02. 2006 р. № 3477-IV. Офіційний вісник України. 2006. № 12. Ст. 792.

26. Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-14>. (дата звернення 20.11.2025).

27. Про державну допомогу сім'ям з дітьми. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-12>. (дата звернення 14.11.2025).

28. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 №585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 11.11.2025).

29. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 №585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 19.11.2025).

30. Про Національну програму «Діти України. Указ Президента 63/96 від 18.01.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/63/96>. (дата звернення 03.11.2025).

31. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 № 375-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/375-17>. (дата звернення 03.11.2025).

32. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n8>. (дата звернення 03.11.2025).

33. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні : Указ Президента України від 16 груд. 2011 р. № 1163/2011. Офіційний вісник України. 2012 р. № 101. Ст. 3697.

34. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/69-16>. (дата звернення 09.11.2025).

35. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/3017-17>. (дата звернення 09.11.2025).

36. Про ратифікацію Конвенції про контакт з дітьми URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/166-16>. (дата звернення 09.11.2025).

37. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 716-IV URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/995_b09 (дата звернення 09.11.2025).

38. Про Рекомендації парламентських слухань «Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства»: Постанова Верховної Ради України від 22 верес. 2005 р. № 2894-IV. Відомості Верховної Ради України. – 2005. № 48. Ст. 491.

39. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/966-15>. (дата звернення 11.11.2025).

40. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 12.11.2025).

41. Про Уповноваженого з прав дитини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1ZO00A>. (дата звернення 13.11.2025).

42. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2022. (дата звернення 13.11.2025).

43. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2008. С. 37-38.

44. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 201 с.

45. Casla K. School Bullying Among Peers, Human Rights and the State's Duty to Protect : The Case of Spain. The International Journal of Children's Rights. 2020. № 28. P. 778–804 URL : https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p778_778.xml?ebody=pdf-117260. (дата звернення 16.11.2025).

46. Children's Rights : legal reports (Publications of the Law Library of Congress). 2007. 182 p. URL : <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/l1glrd/2018298966/2018298966.pdf>. (дата звернення 16.11.2025).

47. Collaborating Against Child Abuse. Exploring the Nordic Barnahus model / edited by Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E., Kaldal A. Cham, Switzerland : Palgrave Macmillan, 2017. 402 p. DOI : <https://doi.org/10.1007/978-3-319-58388-4>.

48. Cyberbullying among young people. European Union.
 URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ca178e3b-7ef4-11e6-b076-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-129352382>. (дата звернення 17.11.2025).

49. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. European Union. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29>. (дата звернення 16.11.2025).

50. Garabeyli T. Historical overview of the concept of children's rights. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 2022. P. 1121–1167. DOI : <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1182550>.

51. General comment № 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. Committee on the Rights of the Child. URL : https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf. (дата звернення 13.11.2025).

52. Judgment of The European Court of Human Rights in the case of Buturugă v. Romania, 11 February 2020. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%20\[%22ENG%22\],%20%22appno%22:\[%2256867/15%22\],%20%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%20%22itemid%22:\[%22001-201342%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%20[%22ENG%22],%20%22appno%22:[%2256867/15%22],%20%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%20%22itemid%22:[%22001-201342%22]). (дата звернення 30.10.2025).

53. Judgment of The European Court of Human Rights in the case of Szabó and Vissy v. Hungary, 12 January 2016. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020>. (дата звернення 30.10.2025).

54. Parliamentary Assembly Council of Europe Resolution 2495 (2023). URL : <https://pace.coe.int/en/files/31776/html>. (дата звернення 30.10.2025).